

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

УДК 378.62 : 674.049

д. пед. н, проф. Оршанський Л.В.
(ДДПУ імені Івана Франка)

МЕДІАОСВІТА: РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ

Важливість медіаосвіти в сучасному світі зумовлена тим, що в часи глобалізації та інтенсивного розвитку інформаційних ресурсів мас-медіа відіграють вирішальну роль, активно впливаючи на сприйняття людьми навколишнього світу. У статті здійснено короткий експурс в історію становлення і розвитку медіаосвіти (США, Канада, Велика Британія, Франція, Польща, Україна та ін.) та окреслено окремі проблеми її впровадження в освітній процес навчальних закладів.

Ключові слова: мас-медіа, медіаосвіта, навчально-виховний процес.

The importance of media-education in modern society is caused by the reason that in the time of globalisation and rapid development of informational resources mass media plays the most significant role. It actively influences people's perception of the surrounding. The article makes a brief historical analysis of media-education establishment and its development (USA, Canada, Great Britain, France, Poland, Ukraine and other). We also determine some problems of its implementation into educational process of educational establishments.

Key words: mass media, media-education, educational process.

Сучасні ЗМІ активно пропагують зразки масового мистецтва, адресовані «масам» і зорієнтовані на усередненого споживача. Основний наголос тут робиться на зовнішньому оформленні інформації та її спрощеному викладі. Такий стан речей спонукає людину звертати увагу на зовнішню оболонку інформації, а не на її зміст. У цьому випадку інформація сприймається некритично, скоріш емоційно. Оскільки кожен мистецький твір має ціннісне наповнення, то засвоєння цінностей творів масової культури відбувається невимушено і вільно. Очевидно, що пропагуватися можуть як позитивні цінності, так і їх антиподи. Саме тому обмежимося розкриттям потенціалу ЗМІ, який впливає на формування ціннісного світу особистості та ролі у цьому процесі медіаосвіти.

Свого часу Р. Харріс писав, що ЗМІ можна вважати безпосереднім відображенням моральності суспільства [1, с. 161]. У мас-медіа завжди переважатимуть цінності, які домінують у суспільстві. Якщо ж з певних причин змінюються суспільні орієнтири, це завжди буде відображено у мас-медіа, тобто їх можна вважати каталізатором змін суспільної моралі, ціннісних орієнтацій. ЗМІ показують глядачеві (слухачеві, читачеві), що добре, а що погано, водночас ці цінності непомітно й водночас поступово культивуються. Хоча, звісно, цінності ЗМІ іноді можуть і не збігатися з цінностями та мораллю, які панують у суспільстві, однак можуть мимовільно, одним поняттям віддавати перевагу одних моральних імперативів над іншими. Свідченням високого морального розвитку не лише окремої особистості, а й суспільства в цілому є вміння

ставитися до ближнього свого як до самого себе. Проте часто сучасні ЗМІ, пропагуючи егоцентризм та роз'єднаність, не допомагають формувати це вміння.

Часто ЗМІ сприяють стереотипному, шаблонному сприйняттю навколишнього світу. «Нас постійно спонукають сприймати світ так, як це робить більшість, тобто ми в більшості випадків не є самостійними у сприйнятті світу, своїй поведінці, своїх міркуваннях. Нами постійно маніпулюють інші люди. Інша річ – якою мірою ми піддаємося цим впливам. Нейрофізіолог Ліл (1980) зазначав, що думки, які ми сприймаємо за власні, насправді на 89 % запозичені та зумовлені міркуваннями інших людей» [2, с. 18]. Чи не найбільшу долю у пропагуванні чужих думок власне й займають ЗМІ, які інформуючи, пропонують певні цінності. Тому важливою умовою є формування у людини духовного «імунітету», критичного сприйняття потоку інформації.

Зарубіжний досвід засвідчує реальні шляхи та можливості навчання користуватися ЗМІ. Передовсім мова йде про медіаосвіту, поширену здебільшого в розвинених країнах світу. Нагадаємо, що медіаосвіта у США існувала у вигляді окремих напрямів ще з 20-х рр. XX ст. (кіноосвіта, медіаосвіта на матеріалах преси і радіо), однак таке навчання стосувалося в основному спеціалізованих факультетів (кінематографії, журналістики) окремих університетів і не носило масового характеру. У 60-х рр. XX ст. медіаосвіта в США, Франції, Канаді, Великобританії зосереджувалася навколо кіноосвіти (Film education). Зокрема, значного поширення набула практична кіноосвіта, яка ґрунтувалася на тому, що школярі та студенти під керівництвом педагога намагалися знімати короткі документальні та ігрові фільми на восьмиміліметровій плівці. Цей вид діяльності став можливим завдяки тому, що саме у 60-х рр. XX ст. у масовий продаж надійшли відносно недорогі, компактні аматорські кінокамери. Отже, кіноосвіта стала першим шаблем сучасної медіаосвіти. Однак у більшості випадків ця «екранна» медіаосвіта навчала користуватися медіазасобами (кіно-, телеапаратурою тощо), а не навчала власне основам медіакультури. Скоріше педагоги намагалися у такий спосіб захистити учнів від впливу ЗМІ на їхню мораль і поведінку.

Важливу роль у становленні та розвитку медіаосвіти відіграло ЮНЕСКО. Вважається, що вперше термін «медіаосвіта» уведено в обіг (1973 р.) на спільному засіданні сектору інформації ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно, телебачення та аудіовізуальної комунікації. Втім, деякі науковці вказують, що першу навчальну програму з медіаосвіти розробив канадець М. МакЛюен в 1959 р., а її активне застосування в навчально-виховному процесі розпочалося в 60-х рр. XX ст. у Великій Британії, Канаді, Німеччині, США, Франції [10]. Тобто 60-ті рр. XX ст. стали «золотим часом» для становлення і розвитку медіаосвіти.

До 70-х рр. XX ст. телебачення за ступенем впливу на аудиторію почало істотно випереджати кінематограф. Інтенсивний розвиток телебачення підняв статус реклами, яка визначала купівельний попит на ринку товарів і послуг. Американські діячі медіаосвіти одразу ж відреагували на ці зміни. Тому 70-ті рр. XX ст. стали початком повсюдної трансформації кіноосвіти в медіаосвіту. Однак замість дедалі ширшого використання усього спектру медіа у педагогічному процесі американські педагоги здебільшого фокусували увагу на окремих освітніх телепрограмах. Водночас варто наголосити, що проекти медіаосвіти у США цього періоду досить пристойно фінансувалися, тому освітні програми та методичні матеріали вирізнялися професіоналізмом і творчим підходом. Якщо у 60-х рр. конференції, присвячені

проблемам медіаосвіти, проводилися відносно рідко, то з 70-х рр. XX ст. їх організація стала традиційною.

80-ті рр. XX ст. визначається як період розширення сфери впливу медіаосвіти в США: у різних штатах країни виникли педагогічні та дослідницькі асоціації, метою яких стало впровадження вивчення тих чи інших аспектів медіа і медіакультури в навчальний процес вищої школи. Однак медіаосвіта у початковій і середній ланках загальної освіти так і не одержала статусу обов'язкової дисципліни. Наприкінці 90-х рр. XX ст. з ініціативи Британського кіноінституту медіаосвіта стала складовою національних навчальних планів в Англії та Уельсі.

Початок XXI ст. позначений широким використанням у США медіаосвіти як освітньої стратегії для масмедійної реформи, пропагування здорового способу життя та протидії небезпечним стереотипам у мультикультурному навчанні. Натомість в англійській школі позиції медіаосвіти значно поступалися у розвитку. На відміну від Канади чи Австралії, частка вивчення медіакультури в інтегрованих заняттях британських шкіл була недостатньо високою.

Крім цього варто зазначити, що медіаосвіта як навчальна дисципліна в різних країнах світу має свої особливості. Так, у Канаді цей курс вивчається в усіх загальноосвітніх школах та більшості університетів. Сутність канадського підходу можна образно пояснити тезою К. Ворснопа, який зазначав, що медіа стало нашим довкіллям, тому було б принаймні нерозумно ігнорувати те, що нас оточує [6]. Для прикладу, американська мережа Media Literacy сьогодні відома в усьому світі завдяки напряму «навчання освітян» (Education for Educators). Вона широко пропонує для педагогів різноманітні за тематикою семінари, навчальні програми, посібники, видає професійні журнали, продукує навчальні фільми тощо. Російські вчені трактують медіаосвіту як складову загальної освіти дітей, нерідко інтегровану в інші шкільні дисципліни. Іноді медіаосвіта виступає синонімом кінопедагогіки, яка дозволяє розширити світогляд учня, стає часткою його загальної естетичної освіти [3, с. 49].

На сьогоднішній день найвідомішими вченими, які ґрунтовно займалися проблемами медіаосвіти, вважаються: К. Безелгет, Д. Букінгем, Л. Мастерман, Я. Уолт, Е. Харт (Велика Британія), Д. Консідайн, Р. Кьюбі, П. Офдерхейд, Р. Хоббс (США), С. Пензін, А. Спічкін, Ю. Усов, О. Федоров, В. Челишева, А. Шаріков (Росія), К. Вента, А. Репко, В. Семенецькі, В. Стриковські, М. Фурманек, С. Ющик (Польща), Ш. Ауфенангер, Р. Гуньок, Х. Тойнер, Б. Шорб, Д. Шпангел (Німеччина) та ін.

Окремо варто наголосити на працях відомого російського медіапедагога О. Федорова, який в останні роки видав низку монографій з цієї проблематики, здійснив аналітичний огляд розвитку медіаосвіти за кордоном, розробив концепцію і модель російської медіаосвіти [4]. За О. Федоровим, медіаосвіта – це процес розвитку особистості засобами і на матеріалі мас-медіа задля формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, вмінь повноцінно сприймати, інтерпретувати, аналізувати й оцінювати медіатексти, навчання різних форм самовираження за допомогою медіатехніки [6].

Культурологічні та історичні аспекти розвитку медіаосвіти, умови її впровадження в Україні ґрунтовно вивчають О. Волошенко, В. Іванов, В. Різун, С. Шумаєва та ін. Спираючись на західний досвід, остання розглядає такі чинники впровадження мас-медійних навчальних курсів у школі: «1) засоби масової інформації відіграють одну з провідних ролей у нашому політичному та культурному житті; 2) вони оперують майже

всією сукупністю інформації, джерелом якої не є безпосередній досвід людей; 3) ЗМІ справляють значний вплив на утвердження цінностей суспільного життя та моделей індивідуальної поведінки; 4) інформація здатна впливати як на свідомість, так і на підсвідомість людей; 5) ЗМІ допомагають підвищувати рівень оволодіння інформацією, можуть змінювати пасивне користування нею на інтерактивне» [5, с. 72].

На жаль, донині у світі відсутні єдина концепція та підходи до розвитку медіаосвіти у глобалізованому інформаційному просторі. Хоча О. Федоров, наприклад, виділяє такі підходи, як: захисний, до якого належать ін'єкційна, ідеологічна та естетична теорії медіаосвіти; аналітичний, який об'єднує теорію формування критичного мислення, семіотичну, культурологічну та соціокультурну теорії; практичний, все ж науковець зауважує, що практичні підходи присутні у всіх концепціях медіаосвіти, а це свідчить про необхідність збалансованості медіаосвітнього процесу [6].

Основна мета медіаосвіти (медіанавчання, медіавиховання) полягає у підготовці молоді до критичного, творчого та рефлексивного щоденного користування ЗМІ з навчальною або розважальною метою. При цьому особистість, що творчо використовує мас-медіа, характеризується легкістю отримання нової інформації та відкидання старої, непотрібної; здатністю протидіяти негативним впливам медіа, критицизмом, незалежністю мислення й оцінювання, інтелектуальною допитливістю, терплячістю; легкістю виконання мислинневих операцій над отриманим матеріалом; активністю, спрямованою на повідомлення власних оцінок, думок, гіпотез, конструктивну критику існуючих знань, джерел інформації та авторитетів [7, с. 80].

У 1996 р. відомий американський медіапедагог Д. Леверанз систематизувала вимоги до знань й умінь, якими мають володіти учні шкіл у процесі медіаосвіти. Відповідно до них учні повинні: володіти умінням здійснювати вільний доступ і пошук друкованих, візуальних та електронних медіа з різною метою; знати та користуватися термінологією медіаосвіти; усвідомлювати, що всі медіатексти містять «повідомлення»; вміти «декодувати» й аналізувати (з допомогою так званого «критичного аналізу») медіатексти в історичному, соціальному та культурному контекстах, враховуючи при цьому взаємозв'язок між аудиторією, медіатекстом і навколишньою дійсністю; на основі отриманих знань мати можливість створювати власні медіатексти різного змісту і характеру, обговорювати власні медіапродукти, а також медіатексти, створені іншими людьми [6].

Цікавою видається програма медійної освіти для дітей загальноосвітніх шкіл під назвою «Primary Media Education», розроблена у Британському Інституті Фільму. Зміст цієї програми спрямований на розв'язання головної мети – розвиток критичного мислення дітей щодо мас-медіа. Практикою доведено, що найкраще цього досягати через аналіз і виробництво власних медійних комунікатів. Програма медіаосвіти ґрунтується навколо шести ключових питань: 1) Хто здійснює комунікацію і для чого? (медійні інституції); 2) Які існують типи, види і категорії медіа? (типологія медіа); 3) Як медіа проектується та створюється? (технологія виготовлення медіапродукту); 4) Як розуміти, про що йдеться? (мова медіа); 5) Хто відбирає медіа і яким шляхом? (споживачі мас-медіа); 6) Які сфери представляє медіа? (зміст мас-медіа) [8, с. 20-21].

Цінним вважаємо досвід Польщі, де з 1999 р. до шкільних програм введений освітній напрям «Читацька і медійна освіта». Цей напрям вводиться, починаючи з другого освітнього етапу (IV – VI класи), а його навчальними цілями є: 1) підготовка до самостійного пошуку потрібної інформації, поширеної через ЗМІ; 2) підготовка до

свідомого та відповідального користування ЗМІ (телебаченням, пресою, інтернет-ресурсами та ін.); 3) виховання пошани до польської культури у зв'язку з глобалізаційним впливом масової культури. Щодо завдань, то школа має забезпечити: навчання і закріплення навичок культурного користування медіа-ресурсами; формування вмінь відрізняти фальшивку, фейкову новину, вигадку від реальності у продукції мас-медіа; підготовку до розпізнавання медійних комунікатів і розуміння мови ЗМІ; вправління у самостійному користуванні медійними інструментами.

У результаті засвоєння змісту цього напрямку учні повинні: розпізнавати елементи мови ЗМІ у різних видах інформації; відрізняти реальну та фейкову інформацію; розпізнавати констатацію фактів і коментар; користуватися основними медійними засобами; вміти критично аналізувати цінності, що пропагуються мас-медіа, та здійснювати власний вибір ЗМІ, які подають об'єктивну інформацію [9].

Нами проведене анкетування 364 учнів старших класів шкіл Львівської області та студентів Дрогобицького державного педагогічного університету Івана Франка, результати якого підтвердили важливість і необхідність запровадження медіаосвітнього курсу у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах. Так, усі опитані нами респонденти погоджуються з тим, що ЗМІ мають як позитивний, так і негативний вплив на особистість, проте 53,8 % вважають, що цей вплив здебільшого позитивний, ніж негативний (34,6 %). 96,1% опитаних дотримуються думки, що молодь необхідно вчити користуватися мас-медіа, і робити це мають батьки (38,4 %), вчителі (53,8 %), безпосередньо ЗМІ (2 %), медіа-кумири (відомі телеведучі, кореспонденти тощо) – 2 %. Вони також переконані, що такі знання потрібні також майбутнім педагогам (82 %), економістам (74 %), інженерно-технічним працівникам (58 %), а отримувати їх найкраще на спецсеминарах або на лекціях під час вивчення інших дисциплін.

Не можемо оминати той факт, що в Україні медіаосвіта хоча повільно, та все ж розвивається. У цьому напрямі плідно працюють фахівці Інституту екології масової інформації Львівського національного університету імені Івана Франка Б. Потятиник, Н. Габор, П. Александров та ін. Інститут має власний сайт, де регулярно повідомляються новини, а також друкується журнал «Медіа-екологія». У загальноосвітній школі № 77 м. Львів з 2002 р. для учнів 7 – 9 класах читається спецкурс «Медіаосвіта в Україні». Аналіз змісту програми цього курсу дозволив виокремити такі його основні функції: 1) адаптаційна (пропедевтична) – первісний, понятійний етап спілкування з медіакультурою; 2) навчальна – засвоєння учнями знань про теорії та закони, прийоми сприйняття й аналізу медіатекстів, здатність застосовувати ці знання в різноманітних ситуаціях, міркувати логічно; 3) розвивальна – формування і розвиток мотиваційних (компенсаторних, терапевтичних, рекреативних тощо), вольових та інших властивостей та якостей особистості, досвіду творчого контакту з медіа; 4) управлінська – формування найкращих умов для аналізу медіатекстів. Після багаторічної апробації цього курсу з 2014–2015 навчального року у 45 школах Львівської області вивчається факультативний курс учня під назвою «Медіакультура».

У процесі вивчення курсу використовуються найрізноманітніші способи діяльності: дескриптивний (переказ змісту, перерахування подій медіатексту), класифікаційний (визначення місця медіатексту в історичному та соціокультурному контексті), аналітичний (аналіз структури медіатексту, мови медіатексту, авторських концепцій тощо), особистісний (опис стосунків, переживань, почуттів, спогадів, асоціацій, викликаних медіатекстом), пояснювально-оцінний (формування суджень про медіатекст,

його відповідність естетичним, моральним та іншим критеріям). Методика медіаосвіти в учнівській аудиторії, зазвичай, ґрунтується на реалізації різноманітних творчих завдань, які поділяються залежно від: 1) змісту навчального матеріалу; 2) вимог, які лежить в основі завдання (завдання на сприйняття, художній аналіз тощо); 3) співвідношення «вихідних даних» і «кінцевої мети» завдання; 4) форм організації та виконання тощо. Популярними є літературно-імітаційні (написання заявок на сценарії, міні-сценаріїв медіатекстів та ін.), театралізовано-ситуативні (інсценування епізодів медіатексту, процесу створення медіатексту тощо) та зображувально-імітаційні (створення афіш, фотоколажів, малюнків на теми, пов'язані з медіакультурою тощо) заняття на актуальному мас-медійному матеріалі.

Водночас насторожує той факт, що з введенням різноманітних нових курсів і факультативів спостерігається значне перевантаження учнів навчальною, мас-медійною та іншою інформацією. Тому важливо, щоб медіаосвіта була спрямована передовсім на формування вмінь учнів користуватися ЗМІ без шкоди власному здоров'ю. Звідси, неприйнятним є варіант медіаосвіти, зорієнтованої лише на «насичення» учнів додатковою інформатизацією. Адже володіння інформацією, знання «правил» користування нею зовсім не гарантує, що учні будуть правильно її сприймати. Для того, щоб медіаосвітня діяльність принесла користь, вона повинна мати духовне, моральне підґрунтя, а медіа-освітні курси виступати засобом не лише попередження, а передовсім подолання негативних наслідків використання отриманої інформації.

В Україні є певні теоретичні розробки та практичні напрацювання у галузі медіаосвіти. Однак слід зауважити, що, по-перше, в західних країнах існує стала практика медіаосвіти, на яку можна і варто орієнтуватися, по-друге, теоретичні розробки більшості українських науковців спрямовані здебільшого не на формування критичного мислення та автономної від медіа особистості, а на використання можливостей медіа в навчальному процесі. Крім цього, медіаосвіта не повинна обмежуватися вивченням шкільних або вузівських медіаосвітніх курсів. Її першооснова – це сім'я, де батьки разом із дітьми мають якнайчастіше обговорювати переглянуті програми, аналізувати нову інформацію, допомагати їм у відборі матеріалу для перегляду, а при потребі – переорієнтовувати їх на інші види діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций / Р. Харрис. – СПб. : ЕВРОЗНАК, 2001. – 448 с.
2. Савчин М. Соціальна психологія / М. Савчин. – Дрогобич: Відродження, 2000. – 274 с.
3. Габор Н. Медіаосвіта по-... / Н. Габор // Медіа-атака: Матеріали міжнародної конференції «Медіа-освіта як частина громадянської освіти». – Львів: Західноукраїнський медіа-центр «Нова журналістика», 2002. – С. 49-52.
4. Федоров А.В. Основные теоретические концепции медиаобразования / А. В. Федоров, А.А. Новикова // Вестник Российского гуманитарного научного фонда. – 2002. – № 1. – С. 149-158.
5. Шумаєва С. Медіаосвіта: історичні та культурологічні аспекти розвитку / С. Шумаєва // Рідна школа. – 2003. – №5. – С. 70-72.
6. Федоров А.В. Медиаобразование: история, теория и методика / А. В. Федоров. – Ростов: ЦВВР, 2001. – 708 с.

7. Siemieniecka-Gogolin D. Media a twórczość / D. Siemieniecka-Gogolin // Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym / Pod redakcją S. Juszczaka . – Toruń, 2002. – S. 76–81.

8. Новикова А. Медиаобразование в США / А. Новикова // <http://www.mediaeducation.ru>

9. Podstawa Programowa kształcenia ogólnego. Dla szóstoklaszniczek szkół podstawowych i Gimnazjów. Załącznik do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15.02.1999 r.

10. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за наук. ред. В. В. Різуна. – К. : Центр вільної преси, 2012. – 352 с.

Рецензент: д. н., доц. Сліва С.